

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-PEDAGOGIKA INSTITUTI

"Tarix" kafedrası

“MADANIYATSHUNOSLIK” FANIDAN

REFERAT

Bajardi:

15-KT KimT-13 guruh talabasi
Mullayeva Gullola.

Qabul qildi:

Sotiboldiyev G'ayratjon

Namangan-2015

Mavzu. Temur va Temuriylar davri madaniyati (XIV asrning ikkinchi yarmi XV-asr)

REJA:

1. Temur va temuriylar davlatining ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-maishiy taraqqiyoti.
2. Me'morchilik, tasviriy san'at va amaliy san'at.
3. Ilm-fan va adabiyot.
4. San'at, falsafa va din.
5. Hulosa
6. Foydalanilgan adabiyot

1. Temur va temuriylar davri O'rta Osiyo madaniyatida alohida davrni tashkil qiladi. Madaniyat tarixida klassik davr hisoblangan bu davr xususan, o'zbek madaniyatining bugungi huquqiy joylashuvida asos bo'lib xizmat qiladi. Avvalo, bu davr madaniyati Temur asos solgan kuchli davlatchilik tamoyillari asosida shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot bilan bog'liqdir.

Amir Temur davrida O'rta Osiyoning mustaqil bir davlat qilib birlashtirilishi mamlakatning iqtisodiy-madaniy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ilm-fan, adabiyot va san'at, hunarmandchilik va me'morchilik ravnaq topdi. Mamlakat va poytaxt Samarqandning obodonchiligi yo'lida mahalliy va chet mamlakatlardan ko'plab fan va san'at ahllarini, hunarmand me'morlarni va musavvirlarni to'pladi.

Temur markazlashgan davlat tuzish jarayonida ishlab chiqarishga, xususan qishloq xo'jaligiga alohida e'tibor berdi. O'rta Osiyoda qishloq xo'jaligi sun'iy sug'orishga bog'liqligini yaxshi tushungan Temur Angor kanalini qazdirdi va Murg'ob vodiysida sug'orish ishlarini yo'lga qo'ydi. Samarqand va SHahrisabz shaharlari oqar suv bilan ta'minlandi. Lalmikor yerlarda ariklar qazildi. Dehqonchilikda donli ekinlar, paxta, zig'ir ekilgan. Bo'yoq uchun ro'yan o'simligi, shuningdek pillachilikda tutlar ko'p ekilgan. Uzum, limon yetishtirilgan.

Ulug'bek davrida Bog'i maydonda turli o'simliklar ekilib, Bog'cha nomli bog' barpo etilgan. Temur Samarqand atrofida Bag'dod, Sultoniya va SHeroz nomli qishloqlar qurdiradi. Temur va Ulug'bek davrida qo'ychilik va yilqichilikka alohida e'tibor berilgan.

Tog'-kon ishlari yo'lga qo'yilib, turli ma'danlar qazib olinishi tufayli hunarmandchilik rivojlangan.

Obodonchilik, sug'orma dehqonchilikning rivojlanishi iqtisodiy hayotda muhim soha-hunarmandchilik, savdo va tovar-pul munosabat-larining taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Hunarmandchilik tarmoqlarining ko'payishi tufayli shaharlarda hunarmandchilik mahallalarining soni ortib, yangi bozor rastalari, tim va toqlar qurildi. To'qimachilik, kulolchilik, chilangarlik, temirchilik va binokorlik sohalari asosiy o'rin tutgan. Samarqand, Buxoro, Toshkent, SHohruhiya, Termiz, SHahrisabz, Qarshi shaharlarida yangi hunarmandchilik mahallalari qurilib, savdo markaziga aylandi. Ip, jun, kanop tolasidan gazmollar to'qilgan. Ipakdan shoyi gazlamalar atlas, kimxob, banoras, duhoba, horo, debo kabi gazmollar to'qilgan.

XV-asrda metall buyumlar- uy-ro'zg'or buyumlari, asbob-uskunalar, qurol-yarog'lar ko'plab ishlab chiqarilgan. Samarqand qurolsozlik markaziga aylanib, sovutsozlar mahallasi qurilgan. SHaharlarda mis va jezdani buyumlar va mis chaqalar zarb qilingan. Temur farmoni bilan Usta Izzoddin Isfahoniy yasagan jez qozon va

shamdon hozirgacha saqlanib qolgan. Misgar va chilangarlar metallni toblash, quyish, sirtiga naqsh solish, oltin va kumush suvi yuritish kabi murakkab ishlarni bajarganlar.

Masalan, Bibixonim masjidi eshiklari yetti xil ma'dan qotishmadan tayyorlangan. Zargarlar oltin, kumush va jez qotishmalaridan nafis zeb-ziynat buyumlari yasaganlar. Oltin va kumush gardishli, qimmatbaho toshlar qadalgan idishlar sirtiga naqsh va yozuvlar ishlangan.

Kulolchilik eng sertarmoq soha bo'lgan. XIV-XV asrlarda sirli sopol badiiy rang-baranglikda turli sohalarda ishlatilgan va turli buyumlar yasalgan. Toshtaroshlikda naqsh, xattotlik keng qo'llanila boshlangan. Binokorlikda g'isht teruvchilar «Banno», peshtoq, ravoq hamda toqlarga parchin va chiroq qoplovchi pardozchilar «Ustoz» deyilgan.

Samarqandda shishasozlik rivojlanib turli idish va buyumlar yasalgan. Qurilishda rangli oynalardan foydalanilgan. Yog'och o'ymakorligida naqshin binolar qurilgan va buyum jihozlar yasalgan. Samarqand qog'ozi hatto chet o'lkalarda mashhur bo'lgan.

Bu davrda hunarmandchilik mollari ishlab chiqaradigan korxona boshlig'i «Usta» shogirdlar «Xalfa»lar bo'lgan. hunarmandlar shaharning madaniyatli tabaqasiga mansub bo'lgan.

Temuriylar davlati Xitoy, Hindiston, Eron, Rusiya, Volga bo'yi, Sibir bilan muntazam savdo-sotiq aloqalari olib borgan. CHet davlatlar bilan savdo aloqalarini kengaytirishda temuriylarning elchilik aloqalari muhim ahamiyat kasb etgan. Temur savdo rastalari, bozorlar va yo'llar qurdiradi, karvon yo'llarida karvonsaroylarni ko'paytiradi. Ayniqsa, Samarqand va Buxoroda bozor, chorsu, tim, toq, kappon kabi savdo hunarmandchilik inshootlari qad rostladi. SHahar bo'ylab o'tgan keng ko'chaning ikki tomoniga do'konlar joylashtirilgan. Samarqand va Buxoro savdo maydonlarining kengligi va ixtisoslashtirilgan bozorlarga egaligi bilan ajralib turgan. Bozor savdo markazi va hunarmandchilik ishlab chiqarish joyi edi. SHuningdek, bozorlarda qo'lyozma kitoblar, yozuv qog'ozi sotilgan, ariza yoki maktub yozuvchi mirzalar ham o'tirgan. Savdo rastasi unda sotiluvchi tovar nomi bilan atalgan. Bozorlarda adabiyot, she'riyat, ilm-fan haqida suhbatlar bo'lgan, farmonlar e'lon qilingan va aybdorlar jazolangan. Turli tomoshalar shu joyda ko'rsatilgan, masjid, madrasa, hammom bozorga yaqin joyga qurilgan.

Temuriylar davrida karvon yo'llarida elchilar, choparlar va savdo karvonlari uchun dam olish, otlar almashtirish joylari qurilgan.

XIV-XV asr ohirlarida Movarounnahrni ko'p mamlakatlar bilan ijtimoiy-iqtisodiy ba'zan siyosiy va harbiy ahamiyatga ega bo'lgan karvon yo'llari bog'lagan edi. Bu yo'llar bir-biridan iqtisodi, xalq tumush tarzi, dini, ma'naviy va moddiy madaniyati jihatdan farqlanuvchi mamlakatlarning o'zaro aloqasini

rivojlantirishga imkon yaratdi. Karvon yo'llari savdo, diplomatik aloqalarning amaliy vazifasini, ayni vaqtda mamlakat va xalqlarning o'zaro iqtisodiy va madaniy ta'sirini mustahkamlashga xizmat qildi.

2. O'rta Osiyo zaminida temuriylar davri ilm-fan, adabiyot, san'at sohalarida kamolot bosqichiga ko'tarildi. Temuriylar davlatining qudrati ayniqsa me'morchilikda namoyon bo'ldi. Oqsaroy peshtoqida bitilgan «Qudratimizni ko'rmoq istasang- binolarimizga boq!» degan yozuv Temur davlatining siyosiy vazifasini ham anglatar edi. Temur davrida Movarounnahr shaharlari qurilishida istehkomlar, shoh ko'chalar, me'moriy majmualar keng ko'lam kasb etadi. Ilk o'rta asrlardagi shaharning asosiy qismi bo'lgan «SHahriston»dan ko'lam va mazmuni bilan farq qiluvchi «hisor» qurilishini Samarqand va SHahrisabzda kuzatish mumkin. Temur davrida Kesh shahar qurilishi yakunlandi. «Hisor»ning janubi-g'arbida hukumat saroyi Oqsaroy va atrofida rabotlar, bog'-rog'lar qurildi.

Temur saltanat poytaxti Samarqandni bezatishga alohida e'tibor berdi. SHaharda «Hisor», qal'a, ulug'vor inshootlar va tillakor saroylar bunyod ettirdi. Samarqandga kiraverishdagi Ko'hak tepaligida CHo'pon ota maqbarasi Ulug'bek davrida qurilgan bo'lib, bu inshootda mutanosiblik, umumiy shaklning nafisligi, bezaklarda ulug'vorlik uyg'unlashib ketgan. Temur davrida Samarqand Afrosiyobdan janubda mo'g'ullar davridagi ichki va tashqi shahar o'rnida qurila boshladi hamda bu maydon qal'a devori va xandak bilan o'ralib (1371 y) Hisor deb ataldi. Hisor 500 gektar bo'lib devor bilan o'ralgan. SHaharga oltita darvozadan kirilgan.

SHahar mahallalardan iborat bo'lib, guzarlarga birlashgan. SHaharda me'moriy majmualar shakllanishi Temur va temuriylar davrining eng katta yutug'i bo'ldi. Me'morchilik taraqqiyotning yangi bosqichiga ko'tarildi, inshootlar ko'lami bilan birga uning shakli ham ulkanlashdi. Bu jarayon muhandislar, me'morlar va naqqoshlar zimmasiga yangi vazifalarni qo'ydi. Temur davrida gumbazlar tuzilishida qirralar oralig'i kengaydi. Ikki qavatli gumbazlar qurishda ichkaridan yoysimon qovurg'alarga tayangan tashqi gumbazni ko'tarib turuvchi poy gumbazning balandligi oshdi. Ulug'bek davrida gumbaz osti tuzilmalarning yangi xillari ishlab chiqildi. Aniq fanlardagi yutuqlar me'morchilik yodgorliklarida aniq ko'rinadi (SHohizinda, Ahmad Yassaviy, Go'ri Amir maqbaralari, Bibixonim masjidi, Ulug'bek madrasasi). Ularning old tomoni va ichki qiyofasi rejalarini tuzishda me'moriy shakllarning umumiy uyg'unligini belgilovchi geometrik tuzilmalarning aniq o'zaro nisbati bor. Bezak va sayqal ishlari ham bino qurilishi jarayonida baravar amalga oshirilgan.

Temuriylar davrigacha va undan keyin ham Movarounnahr va Xuroson me'morchiligida bezak va naqsh bu qadar yuksalmagan. Temur va Ulug'bek davri me'morchiligida bezakda ko'p ranglilik va naqshlar xilma-xilligi kuzatiladi.

Epigrafik bitiklarni binoning maxsus joylariga, xattotlik san'atini mukammal egallagan ustalar olti xil yozuvda ishlagan.

Koshin qatlamlarida tasvir mavzui kam uchraydi. Oqsaroy peshtoqlarida SHer bilan Quyoshning juft tasviri uchraydiki, bu ramziy ma'noga ega. Temur va Ulug'bek davrida bino ichining bezagi ham xilma-xil bo'lgan. Devor va shift, hatto gumbaz ham naqsh bilan ziynatilgan. Temur davrida qurilgan binolarda ko'k va zarhal ranglar ustun bo'lib, dabdabali naqshlar ishlangan, Ulug'bek davrida Xitoy chinnisiga o'xshash oq fondagi ko'k naqshlar ko'p uchraydi.

Bu davrda diniy inshootlar, hukmdor saroylari, aslzodalarning qarorgohlari ko'plab qurildi. Temur Hindiston yurishidan so'ng (1399 y). Samarqandda jome masjidi qurdiradi. Uning ro'parasida Bibixonim madrasasi va maqbara bunyod ettirdi. Ulug'bek Buxoro Jome masjidini kengaytirib, qayta qurish ishlarini boshlagan, biroq u XVI asrda qurib bitkazildi.

Temur davrida Saroy Mulk xonim Go'ri Amir majmuasida madrasalar qurilgan. Ulug'bek Samarqand, Buxoro va Fijduvonda madrasalar bunyod etirdi. XV asrda madrasa me'morchiligi o'zining uzil-kesil qiyofasiga ega bo'ldi. Madrasa qurilishi yagona tizim bo'yicha rejalashtirilsa ham, asosiy shakllari, ularning o'zaro nisbatlari va bezaklariga ko'ra har biri o'z qiyofasiga ega edi. Temuriylarning ikki san'at durdonasi-Samarqanddagi Ulug'bek va Hirotidagi Gavharshodbegim madrasalari yagona tizim rejasi bo'yicha qurilganiga qaramay, bir-biridan farq qiladi.

Temuriylar davridan qolgan maqbara, din arboblari va ruhoniylar qabrini o'z ichiga oluvchi to'siq-xazira, avliyolar qadamjolari, dahma alohida guruhni tashkil qiladi. Samarqandda Temur davrida shayx Burxoniddin Sag'orjiy xilxonasi – Ruhobod maqbarasi va Temuriylar xilxonasi -Go'ri Amir. SHuningdek, SHohizinda majmuasida peshtoqli maqbaralar guruhi quriladi. Ulug'bek davrida ijodiy izlanishlar samarasi dahmalarning me'moriy ko'rinishiga ham ta'sir o'tkazadi. SHohizinda majmuasida sakkiz qirrali maqbara va hozirgacha Qozizoda Rumiylar maqbarasi deb kelinayotgan («Sultonning onasi» uchun qurilgan, asli noma'lum) maqbara quriladi. Ulug'bek Buxoro, Fijduvon, SHahrisabz, Termiz, Toshkentda ham noyob obidalar qurdirgan. Ammo qurilish miqyosi va bezaklar bo'yicha Samarqanddagi obidalar ustunlik qiladi. Toshkentda Zangi ota maqbarasi va SHayxontohur majmuasi, bo'lib, Qaldirg'ochbiy maqbarasi XV asrning birinchi yarmiga mansub.

Temur davrida ulkan inshoot-Turkiston shahrida Ahmad Yassaviy maqbarasi barpo qilindi. Bu maqbara musulmon SHarqining me'moriy yodgorliklari orasida eng noyobidir.

Qadamjolar me'morchiligi ham o'ziga xos tuzilishga ega. Temur Buxoroda CHashmai Ayub (1380y.) yodgorligini qurdiradi. SHuningdek, Temur SHahrisabzda

ziyosat va dafn marosimlari uchun «hazira - Dor us-Siyozat» (1389-1400) xilxonasini qurdirgan. O'g'li Jahongir vafot etgach SHahrisabzda maqbara (hazrati Imom) qurdirgan. Unda Xorazm me'morchiligi an'analarini ko'rish mumkin.

Samarqanddagi Ulug'bek rasadxonasi me'moriy san'atning noyob yodgorligidir. Rasadxona diametri 48 metrli aylana shaklda bo'lib, uch qavatlidir.

Temuriylar davrida qurilgan saroylar ikki xil bo'lgan. Birinchisi-ma'muriy-siyosiy maqsadda bo'lib, qal'a yoki shahar ichida qurilgan. Ikkinchisi-shahar tashqarisidagi bog'larda qurilgan qarorgohlarda qabul marosimlari, majlislar o'tkazilgan va xordiq chiqarilgan. SHahrisabzdagi Oqsaroy gumbazining diametri 22 metr bo'lib, toq va ravoqlari beqiyos bo'lgan. Temur va Ulug'bekning asosiy qarorgohi Samarqanddagi Ko'ksaroy va Bo'stonsaroy deyiladi. SHuningdek, shahar tashqarisida Temur o'n ikkita bog' va saroylar bunyod ettirgan.

Ulug'bek davrida Samarqandning Registon maydoni shakllandi, «Masjidi Muqatta'», 210 gumbazli Ko'kaldosh jom'e masjidi qad ko'tardi. SHohizindada ayrim maqbaralar, SHahrisabzda Ko'kgumbaz masjidi, «CHilustun» va «CHinnixon» saroylari uning davrida qurildi.

XV asrning ikkinchi yarmida Samarqandda Xo'ja Ahror madrasasi, Ishratxona, Oqsaroy maqbaralari bunyod qilindi.

Amir Temur va Ulug'bek davrida tasviriy san'at turli yo'nalish bo'yicha yuksaldi. Islomda jonli narsalar tasviriga sig'inmaslik tasviriy san'atda naqshning ravnaqiga sabab bo'ldi. O'rta Osiyoda arablar bosqini tufayli to'xtab qolgan devoriy suratlar va umuman tasviriy san'at Temur davrida yangi shakl va mazmunda tiklandi. Xattotlik- qo'lyozma adabiyotning ajralmas bir qismi hisoblangan. Miniatyura- tasviriy san'atga ham avvalo naqsh sifatida qaralgan. Temuriylar davrida tiklangan devoriy suratlar esa XVI asrda yana to'xtab qoldi. Samarqanddagi Temuriylarning saroy-qarorgohlarida qabul marosimlari, jang voqealari, ov manzaralari, xalq bayramlari tasviri tushirilgan devoriy suratlar bo'lgan. Temur, o'g'illari, nabiralari, ayollari va kanizaklari tasviri bu devoriy suratlarda aks ettirilgan Ulug'bek devorida ham devoriy suratlar mavzu jihatdan rang-barang bo'lib, uslubiy jihatdan miniatyura janriga yaqin bo'lgan. Bu davrda qayta ko'chirilgan Abdurahmon as-So'fiyning (X asr) falaqiyotga oid asariga ishlangan bir suratda Andromeda yulduzlar turkumi CHochlik ayol qiyofasida tasvirlanadi. Samarqand rasadxonasida esa to'qqiz falak ko'rinishi, yetti gardish, yetti yulduz-yoritqich daraja, vaqt bo'limlari, Yer yuzining yetti iqlimi tasvirlangan.

Temur davrida qurilgan SHirinbeka opa, Bibixonim, Tuman opa obidalarida naqqoshlik va xattotlik bilan birga tasviriy lavhalar ham mavjuddir. SHirinbeka opa maqbarasida tasvir ko'p ranglarda, qolgan ichki bino devorlarida oq va moviy rangdagi tabiat manzaralari tasvirlanadi.

Xattotlik san'ati taraqqiyotiga XV asrda an'anaviy nasxi, kufiy, devoriy xatlari bilan birga peshtoqlarni bezovchi suls va tezkor-nasta'liq noyob qo'lyozma asarlar ko'chiriladigan maxsus ustaxonalar kitobotchilikning ravnaqiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Amir Temur davrida Samarqandda miniatyura rassomchilik maktabi tashkil topdi. hozir Turkiya va Berlin kutubxonalarida saqlanayotgan ko'chirma- homaki miniatyura nusxalari XIV-XV asrlarga oid bo'lib, ularda alohida shaxslar, daraxtlar, gullar, kichik kompozitsiyalar, naqshlarda chiziqlar uyg'unligi, harakatlar aniqligi, qiyofalarning o'z o'rnida joylashtirilishi bilan ajralib turadi.

Tarixiy shaxslarning qiyofalari ham miniatyuralarda aks etgan. Amir Temur qiyofasi tiriklik vaqtida aks etgan miniatyuralar hali topilmagan. Asl holatiga yaqin suratlar «Zafarnoma»ning dastlabki ko'chirilgan nusxalarida uchraydi. Uning bir muncha yorqinroq qiyofasi Hirotda (1467 y.) ko'chirilgan «Zafarnoma»da keltiriladi. Dastlab Mirak Naqqosh boshlagan va Behzod yakunlagan ushbu miniatyurada boy kompozitsiya va serjilo bo'yoqlarning uyg'unligi ajralib turadi.

Miniatyura rassomchiligining taraqqiyoti adabiyotning rivoji bilan bog'liq bo'lgan. Musavvirlar Firdavsiy, Nizomiy, Dehlaviy, so'ngra Jomiy va Navoiy asarlariga rasmlar ishlagan. XIV asrda «Jome' ut-tavorix», «Tarixi Rashidiy» kabi tarixiy asarlarga ham miniatyuralar ishlagan. Bu an'ana Temuriylar davrida ham davom ettirilib, «Zafarnoma» va «Temurnoma» asarlarida jang lavhalari tasvirlanadi. Ayrim hollarda diniy asarlarga ham Makka va Madina tasviri tushirilgan. Badiiy asarlarning ba'zilarida Muhammad payg'ambarning (yuzi niqobda) odamlar orasida turgan holati va me'rojga chiqishlariga oid lavhalar uchraydi.

XV asr miniatyuralarining aksariyatida sharq she'riyatining qahramonlari- Layli va Majnun, Xusrav va SHirin, Rustam, jang lavhalari tasvirlanadi. Umuman miniatyura san'ati Iroq, Eron, Xuroson, Movarounnahr va Hindistongacha hududda bir davrga xos badiiy- estetik hodisa edi. Bu hodisa Temuriylar bilan bog'liq bo'lib, temuriylarning Bag'dod, SHeroz, Tabriz, Hirot, Samarqand, Dehli kabi markazlarida bir necha miniatyura maktablari vujudga keldi.

Samarqand miniatyura maktabi XIV-XV asrning birinchi yarmida qaror topgan bo'lib, turli turkumda yaratilgan bu miniatyuralarda SHarqiy Turkiston san'atiga xos bo'lgan Turkiy obrazlarda Xitoy rassomchiligi ta'siri sezilib turadi.

Samaqanddagi saroy musavvirlari Abul Xayya va uning shogirdlari SHayx Mahmud Taliliy, Pir Ahmad Bog'i SHamoliy, Muhammad bin Mahmudshoh, Darvesh Mansurlar ishlagan rasmlar nozik, bo'yoqlar ustalik bilan qo'llangan. Ularning miniatyuralari temuriylar davriga xos ov-shikor mavzuida yaratilgan. 1420 yildan keyin Boysunqur Mirzo Hirotda xattotlik va naqqoshlik ustaxonasi tashkil qilgach bu rassomlarning ayrimlari Xirotga ko'chib o'tadi. Abul Hayya

tarixiy asarlariga ishlagan miniatyuralarda Amir Temur va temuriylarning qiyofalari aks etsa, badiiy asarlarga ishlagan rasmlarida ham ular turli holatlarda tasvirlanadi. Xalil Sulton davrida ishlangan ayrim miniatyuralar grafik tarzda, badiiy jihatdan o'ziga xos «siyohi qalam» uslubida ishlangan. Temur hayotlik davrida uning saroy devorlarida shoh va shahzodalar bor bo'yida tasvirlanib, haqiqiy portret janrini Kamoliddin Behzod shakllantirdi. Umuman, Temur va temuriylarning qiyofalari tasvirlangan ko'plab miniatyuralar dunyoning turli kutubxonalarida saqlanmoqda. Ularning aksariyatida rasm chizilgan davr yoki rassom, joy, maktab ko'rsatilmagan. Biroq, bu miniatyuralarda nur sochib turgan quyoshsimon sherning boshi tasvirlangan tug'-Temurning gerbi-uning saroyi peshtoqida, Xalil Sulton va Ulug'bek zarb qilgan tangalarda uchraydi. SHuningdek, tabiat tasvirida to'q yashil va jigarrang ko'pligi, kiyimlar turkiy millatga xos bo'lganligidan bu miniatyuralar Samarqand miniatyurachilik maktabiga mansub deyish mumkin. CHunki, Hirot va SHeroz miniatyuralari qahramonlarining kiyimlari boshqacharoqdir.

Samarqand maktabi miniatyurachilari vakillari kompozitsiya yaratish va manzara tasvirida mahoratlidirlar.

Ulug'bek davrida mashhur bo'lgan xattot va musavvir asli Obivardlik Sulton Ali Boverdiy miniatyuralari chiziqlarning keskinligi, ranglarning yorqinligi bilan o'ziga xosdir. Samarqand maktabiga xos bo'lgan 18 ta miniatyura Nizomiyning «Xamsa» asariga va 49 ta miniatyura «SHohnoma» asariga ishlangan bo'lib, hozir Turkiya kutubxonasida saqlanadi. Ulug'bek davrida as-So'fiyning «Siljimas yulduzlar ro'yhati» asariga ishlangan miniatyuralarda xaritalar qizil va qora doiralar bilan katta va kichik yulduzlarning joylashishi ko'rsatilgan bo'lib, grafik tarzda rang bermay, qora siyohda chizilgan. Yulduz turkumi oddiy xalq vakili qiyofasida tasvir etiladi. SHarq miniatyurachiligida oddiy xalq hayoti mavzui temuriylar davrida paydo bo'lgan. Masalan, «Samarqand masjidini qurish», «Iskandar devorini bunyod etish», «Ko'chmanchilar turmushi», «Jamshidning oddiy xalqqa hunar o'rgatishi mavzuidagi miniatyuralar bunga misoldir.

Temuriylar davrida madaniyatning yuksalishi badiiy hunarmand-chilikning turli shakllarida namoyon bo'ldi. Badiiy hunarmandchilik asosan me'morchilik bilan bog'liq bo'lmay, koshinkorlik kulolchiligi, yog'och va tosh o'ymakorligi bilan ham bog'liq edi. Qabr toshlariga qisman o'simliksimon, asosan geometrik nazmlarda xattotlik namunalari bilan so'zlar bitilgan. Bu yozuvlar chuqur, qusha o'yiqlarida bitilgan. Qabrtoshlar sag'ana yoki suna shaklida bo'lib, bo'z rangli marmardan, ayrim hollarda o'ta noyob toshlardan tantana idishlar ishlangan. Yog'och o'ymakorligida Go'ri Amirda, SHohi Zinda, Yassaviy maqbaralari, eshiklari, shuningdek XV asrga oid uy ustunlari naqshlar bilan ishlangan. Temur va Ulug'bek davrlarida metall o'ymakorligi taraqqiy etadi. Buyum va idishlar

oltinsimon bronza, latun, qizil misdan ishlangan. Naqshlar o'yib, bo'rtma usulda, qimmatbaho toshlar qadalib tayyorlangan. Yassaviy maqbarasi ulkan-shamdonlar, ayniqsa ikki tonnalik qozon bronza qo'yish san'atining eng yuksak namunasi.

Amaliy san'atning kulolchilik turi uchun yashil, zangori tusdagi yorqin sir ustiga sodda o'simliknoma naqshlarni qora bo'yoqlar bilan tushurishga yoki uyurma gullar ishlanishi, bu davrda paydo bo'lgan oppoq idishlarga sir ustidan kobalt yordamida naqsh berilishi yangilik edi. Sopol buyumlardagi naqshlar mo'yqalamda chizilgan. Oldingi asrlarda sopol buyumlariga chiziq naqshlar chizishgan, temuriylar davriga mansub chikkisimon sopol buyumlarda kulol-rassom turli uslubda och havorangdan to lojuvardga qadar ranglarni qo'llaydi. Temur va temuriylar davrining amaliy san'at turlaridan to'qimachilik, gilamdo'zlik, kashtachilik yuksak san'at darajasiga ko'tarildi.

Amir Temur ilm-fan rivoji uchun g'amxo'rlik qilishi tufayli Samarqand dunyoning ma'rifiy markaziga aylandi. Mashhur olimlar Samarqandga keldi. Masalan, Qozizoda Rumiy, tabib Xusomiddin Kermoniy, falaqiyotshunos Mavlono Ahmad, Ulug'bek davrida turli mamlakatlardan kelgan 100 dan ortiq olimlar ilmiy va ijodiy faoliyat ko'rsatgan. Temur va temuriylar zamonida tabiiy va gumanitar fanlar sohasida buyuk olimlar yetishib chiqdi hamda jahon faniga munosib hissa qo'shdi. Falakiyotshunoslik fanida Ulug'bek, Qozizoda Rumiy, Fiyosiddin Jamshid va Ali Qushchilar yangi kashfiyotlar qildi. Tarix ilmida SHarofiddin Ali Yazdiy, Hofizi Abro', Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxond, Xondamir, Zayniddin Vosifiy va boshqalar qimmatli asarlar yaratdi. Badiiy ijod va tilshunoslikda Jomiy, Navoiy, Davlatshoh Samarqandiy, Atoullo Husayniy, Koshifiy singari ijodkorlar yuksak san'at asarlari bilan mashhur bo'ldi.

Mirzo Ulug'bek davrida Samarqandda birinchi Akademiyaga asos solindi, Yer kurrasini o'lchash va falaqqiyotshunoslik jadvallari tuzish ishlari amalga oshirildi. Samarqand rasadxonasining qurilishi ulkan madaniy voqea bo'lib, jihozi va ilmiy yutuqlari jihatidan unga teng keladigan rasadxona yo'q edi. Rasadxonada Ulug'bek matematika, geometriya, falaqiyotshunoslikda chuqur bilimlar sohibi edi. Ali Qushchi, Muhammad Xavofiylar uning sevimli shogirdlari bo'lgan.

Mirzo Ulug'bek «Zij» asarida VIII-XI asrlarda boshlangan falaqiyot ilmiga oid an'anani davom ettirib, yuqori darajaga ko'taradi. Matematikaga doir «Bir daraja sinusni aniqlash haqida risola», Falaqiyotshunoslikka oid «Risoi Ulug'bek» va musiqa haqida «Musiqa ilmi haqida risola» kabi asarlar yozdi. Ulug'bek Samarqand, Buxoro va Fijduvonda madrasalar qurdirib, ta'lim ishlariga rahbarlik qildi.

Temur va temuriylar davrida xalq og'zaki ijodi namunalari yaratildi. Adabiyot badiiy uslub jihatidan takomillashdi, adabiyotshunoslik va tilshunoslikka oid ilmiy asarlar yaratildi. O'zbek tarjima adabiyoti vujudga keldi.

Bu davrda yetuk ijodkorlar Qutb, Sayfi Saroyi, Haydar Xorazmiy, Durbek, Amiriy, Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy, Bobur, Muhammad Solih va boshqalar yashab ijod qildi. Ayniqsa o'zbek yozma adabiyotining dunyoviy ko'lamini Alisher Navoiyning ijodi kamolot bosqichiga ko'tardi.

Movarounnaxr va Xurosonda o'zbek tili, adabiyoti va madaniyatining mavqei orta bordi. Xurosondagi turkiyzabon xalqlar va ularning ziyolilari Samarqand, Buxoro, Turkiston va boshqa shaharlardagi olimlar shoirlar va san'atkorlar bilan o'zaro juda yaqin munosabatda bo'la boshladilar. Qaysi ijodkor o'ziga qaysi mamlakat yoki shaharni qulay deb bilsa, yosha yerda yashab ijod qildi.

Masalan, xorazmlik shoirlar Haydar va hofiz Xorazmiylar SHerozga, Ismoil Ota avlodlaridan bo'lgan shoir SHayx Atoiy Turbatdan (Toshkent yaqinidan) Balxga, Mavlono Lutfiy ham asli Toshkentdan bo'lib Hirot yaqiniga borib yashab qolganlar.

Temur va uning avlodlari adabiyot va san'atga, ilm-fanga yaqin kishilar edi. Temuriylardan 22 ta ijodkor-shoir bo'lib, ular o'zlari she'r yozish bilan birga ijodkorlarga xomiylik ham qilgan. Xalil Sulton, Husayn Boyqaro kabilar o'z she'rlaridan devon tuzganlar.

Xuroson va Movarounnaxrda forsiy va turkiyda ham ikkala tilda ijod qiluvchi shoirlar ko'p bo'lib, adabiy hayot yuksaladi. SHarq klassik adabiyoti tarjimalariga ham e'tibor kuchayadi. «CHaxor manoli» kabi adabiyot nazariyasiga oid asarlar yaratilgan. Badiiy ijodning g'azal, ruboiy, tuyuq kabi turlari rivoj topgan. Adabiy jarayonda shohlar ham, oddiy kosib va hunarmandlar ham, olim va fozillar ham qatnashgan.

Xurosondagi adabiy hayotning rivojida Boysung'ur Mirzo (SHohruhning o'g'li) ning o'rni beqiyos bo'lib, u o'z tashabbusi bilan fanlarning barcha sohalariga va san'at rivojiga katta hissa qo'shgan. Uning rahbarligida Firdavsiy «SHohnomasi»ning ko'p qo'lyozmalarni qiyoslash asosida ishonchli ilmiy matni yaratildi. Boysung'urning o'zi ham forsiy va turkiyda she'rlar yozgan. Xullas, XV asr o'rtalarida Xurosonda o'zbek adabiyotining yangi maktabi yuzaga keldi.

Movarounnaxrda Ulug'bek davrida ko'plab forsiy va turkiy ijodkorlar to'plandi. Adabiy muhitni bevosita Ulug'bekning o'zi boshqarar, Samarqandda o'sha davrning eng yaxshi shoirlari yig'ilgan edilar. SHoirlarning sardori («Malik ul-kalom») qilib Mavlono Kamol Baraxshiy tayinlangan edi. Sakkokiy o'z qasidalaridan birida Ulug'bekning she'r yozishini va uning she'r haqidagi tushunchasi yuqori bo'lganligi ta'kidlab o'tgan. Ulug'bek Xurosondagi ijodkorlar bilan ham do'stona munosabatda bo'lgan. U Lutfiy she'rlarini XV asrning mashhur shoiri Salmon Sovajiy she'rlari bilan teng ko'rgan. Mumtoz shoir bilan tenglashtirish Lutfiy uchun katta sharaf edi.

Ulug'bek saroyidagi eng obro'li o'zbek shoiri Sakkokiyning lirik she'rlari bilan birga o'zbek tilidagi qasidalari ham bu she'riy janrning sezilarli yutug'i bo'ldi.

Navoiy «Majolisun-nafois» tazkirasida ko'proq xurosonlik shoirlar haqida ma'lumotlar bersa, Davlatshoh Samarqandiy «Tazkirat ush-shuaro» asarida o'tmishda o'tgan ijodkorlarga to'xtaladi. Yaqinda ma'lum bo'lgan SHayx Ahmad ibn Xudoydod Taroziyning «Fukukul-balog'a» (1437 y.) asari temuriylar davri Movarounnaxrdagi adabiy hayotni o'rganish imkoniyatlarini ochdi.

SHayx Axmad Taroziy asarida she'r nazariyasiga doir ilmiy masalalarni yoritish bilan birga, shu paytgacha noma'lum bo'lgan o'zbek va forsiyzabon shoirlarning she'rlaridan misollar keltiradi. SHayx Taroziy o'z asarida bizga ma'lum bo'lgan mashhur shoirlardan tashqari, bizga noma'lum bo'lgan Muhammad Temur Buzoning tuyuqlarini, SHams Qisoriyning «Al-maqlubul-ba'z» she'riy san'ati namunalarini, Jaloliy degan shoirning ishqiy mazmundagi baytlarini, «mutasalsab» she'riy san'atiga o'zining g'azalidan namunalar keltiradi.

«Mutasalsab» san'ati qofiya bo'lib kelgan so'zlarning yoki uning bir bo'lagining keyingi bayt boshlanishida takrorlanishi bilan baytlarni bir-biriga bog'lashni anglatadi. Taroziyning «Fukukul-balog'a» asari o'sha davr o'zbek adabiyoti tarixini yanada chuqurroq o'rganishda qimmatlidir.

XV asrning ikkinchi yarmi o'zbek adabiyotining eng rivojlangan davri bo'lib, bu yuksalik Temuriy Boyqaro va o'zbek adabiyotining porloq quyoshi Navoiy nomlari bilan bog'liq. Boyqaro hukmronligi davrida adabiyot, san'at va fanning ko'p sohalari rivojiga katta ahamiyat bergan. «Husayniy» taxallusi bilan she'rlar yozgan, bu ulug' zot o'z hukmronligi davomida Navoiyga «muqarrabi hazrati sultoniy» mansablarini berib birgalikda madaniyatning rivojlanishiga homiylik qilishgan. Navoiy ustози Jomiy bilan hamkorlikda ma'naviyat taraqqiyotiga rahnamolik qildi. Ular timsolida badiiy adabiyot eng buyuk yutuqlarga erishdi. Navoiyning «Xamsa» va «Xazoyinul-maoniy» devoni, Jomiyning «Xasht avrang» va she'riy devonlari shu davr adabiyotining eng buyuk namunalari bo'ldi. Husayn Boyqaro o'z «Risolasida» uning hukmronligi davrida shunday asarlar yaratilganidan cheksiz faxrlangani bejiz emas.

Bu boy adabiy meros o'zbek adabiyotining keyingi taraqqiyotiga ham o'zining chuqur ta'sirini ko'rsatdi. Boburning «Boburnoma» asari shu davr o'zbek adabiyoti va ilmining hayotbaxsh an'analari asosida yuzaga kelgan edi.

XV asrda o'zbek adabiyoti, ayniqsa Navoiy ijodi misolida adabiy janrlar rang-barangligi nuqtai nazaridan ham eng yuksak cho'qqiga ko'tarildi. O'zbek adabiy tili shakllandi. O'zbek nazmi va nasridagi adabiy uslubning xususiyatlaridan biri adabiy va ilmiy asarlarda fikr ifodasida forsiy va arabiy so'z

va iboralardan, atamalardan, forsiy tilga xos jumla tuzilish qoidalaridan keng foydalandilar.

Temuriylarning adabiyot va madaniyat sohasidagi an'analari keyinchalik boburiylar tomonidan Afg'oniston va Hindistonda, XVIII-XIX asrlarda Xorazm va Qo'qon xonligida rivojlantirildi¹.

Temuriylar davri adabiyoti o'zbek adabiyoti rivojida o'ziga xos alohida bir bosqichni tashkil etadi. Undagi ulug'vor insonparvarlik va xalqchilik, adolatparvarlik va ma'rifatparvarlik g'oyalari hamon o'z tarovatini yo'qotgani yo'q. Bu adabiy meros O'zbekistonda hali asrlar davomida o'zining boy mazmuni bilan, g'oyaviy-mafkuraviy teranligi va ilohiyligi bilan komil insonni tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi.

Temuriylar davrida yaratilgan adabiyot tasavvufning adabiyoti darajasini belgiladi. Adabiyot tasavvufning g'oyaviy mazmunida ilohiy masalalarni qamrab olib umuinsoniy tafakkurni ifodaladi.

Movarounnaxr va Xurosonda XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asrda ro'y bergan madaniy yuksaklik butun musulmon SHarqinigina emas, ovropa mamlakatlarini hayratga soldi. Bu yuksaklik Markaziy Osiyoning so'nggi madaniy-ma'naviy rivojinigina belgilab bermay, qo'shni mamlakatlardagi madaniy taraqqiyotga ham katta turtki berdi.

Temur va Temuriylar davridagi madaniy yuksalishning umumiy omillarini aniqlash shuni ko'rsatadiki, ular o'zaro uzviy bog'langan va yaxlit bir butun holdagina qisqa vaqt ichidagi madaniy-ma'naviy yuksakligini yuzaga keltira olgan.

Bulardan birinchi navbatda siyosiy-ijtimoiy omilni ko'rsatish mumkin. Movarounnahr va Xurosonda tarqoq, o'zaro nizo va urushlar natijasida turli viloyat, amirliklarga bo'linib ketgan va kelgindi hukmronlar - mo'g'ullar tomonidan ayovsiz ezilgan xalqning mustamlakachilikdan qutulishi, mamlakatda yagona birlashgan davlatning barpo etilishi, yagona davlatchilik asosida boshqarish qoidalarining joriy etilishi, zo'ravonliklar, o'zboshimchaliklar kabi illatlarning tugatilishi ijtimoiy yuksalishi ta'minlandi.

Ikkinchi - iqtisodiy omil - Movarounnahr va Xurosonda yagona idora tizimining joriy etilishi iqtisodiy osoyishtalik ishlab chiqarishning so'nggi rivojlanishiga olib keldi. Davlat tomonidan dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiqning rivojiga e'tibor berilishi va bu sohada qator tadbirlarning amalga oshirilishi mamlakatning ma'naviy-madaniy taraqqiyoti uchun nihoyatda muhim ahamiyat kasb etdi.

Uchinchi - ma'naviy omil - avval madaniy meros, ma'naviy qadriyatlar, boyliklardan keng foydalanish, ular asosida rivojlanishini amalga oshirishdan iborat bo'ldi. Markaziy Osiyoda avvalgi asrlarda, xususan IX-XIII asrlarda

yaratilgan ma'naviy-madaniy boyliklardan, Xorazmiy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, CHag'iniylar merosidan; arab, fors va turkiy tillarda yaratilgan Firdavsiy, Nizomiy Ganjaviy, Rumiy, Tusiy, Attor kabi allomalar merosidan: Musulmon SHarqi ma'naviy merosida keng ahamiyat kasb etgan qadimgi yunon ilmiy-ma'naviy, boyliklaridan keng foydalanildi.

Bu davrda Amir Temur davlatining ta'sirida bo'lgan va bo'lmagan boshqa mamlakatlar o'rtasida madaniy aloqalar tez rivojlandiki, bunday aloqalar ma'naviy boyliklarni o'zaro almashishga keng yo'l ochib berdi. Eron, arab mamlakatlari, Hindiston, Xitoy kabi mamlakatlar bilan bo'lgan aloqalarda madaniy boyliklar almashinuvi ha muhim ahamiyat kasb etdi.

To'rtinchi - g'oyaviy omil - bu omil ma'naviy omilning uzviy davomi bo'lsa-da, uning muhim ahamiyatga ega bo'lganligi va o'z davri ma'naviy hayotida katta rol o'ynaganligi uchun alohida ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Bu XV asrga kelib Movarounnahr va Xurosonda keng tarqalgan tasavvuf - xususan Naqshbandiya ta'limotidir. Markaziy Osiyoda Yusuf Hamadoni, Abul Xoliq Fijduvoni ta'limotlarini rivojlantirish asosida shakllangan Naqshbandiya ta'limoti va uning yirik vakillari XIV-XV asrlardagi siyosiy-ijtimoiy hamda madaniy hayotda nihoyatda muhim rol o'ynadi, ma'naviy o'zgarishlar ma'lum erkinlik uchun g'oyaviy asos, omil bo'lib xizmat qildi. Temur va temuriy shahzodalar, ko'p olim-fozillar, hunarmandlar naqshbandiya ta'limotidan ozuqa oldilar, o'z faoliyatlari, ijodlari bilan uni har tomonlama boyitdilar.

XV asrda yashab ijod etgan Naqshbandiya ta'limotining yirik vakili Xo'ja Ahror Vali faqat madaniy hayotdagina emas, siyosiy-iqtisodiy tinchlik va rivojlanish ishida muhim ijobiy rol o'ynadi.

Bu kabi omillar Temur va Temuriylar davri madaniyati va ma'naviyatining tez va yuksak darajada ko'tarilishiga olib keldiki, uning yutuqlari so'nggi uzoq asrlar davomida madaniy rivojlanish uchun ozuqa bo'ldi.

XIV-XV asrlarda ma'naviy-madaniy rivojlanish islom diniy qarashlarining mustahkamlanib borishi bilan uzviy bog'liq bo'lib, hukmron mafkura sifatida madrasayu masjidlarda keng o'qitilib, o'rganilib, qonun-qoida, odat, an'analar esa shariat asosida olib borilar edi. «Temur tuzuklari» da din arboblari, shayx, sayid, ulamolar faoliyatiga alohida o'rin ajratilib, ularning davlat ishlaridagi ishtiroki maxsus va bir necha qayd etilib o'tiladi. Lekin bu davrda shu bilan birga xalq orasida, ayniqsa, ziyolilar, aqliy mehnat bilan shug'ullanuvchi ilm-fan, san'at, madaniyat xodimlari o'rtasida o'z davrida islom qoidalarini zamona talablar, ijtimoiy yuksalish zarurlari asosida talqin etishga intilish natijasida yuzaga kelgan tasavvuf ta'limoti keng tarqaladi.

Markaziy Osiyoda XI asrdan boshlab yoyila boshlagan tasavvuf ta'limoti bu davrga kelib Movarounnaxr va Xurosonda tasavvufning yassaviy, kubroviya, qodiriya va ayniqsa naqshbandiya tariqati ma'naviy hayotda katta rol o'ynaydi.

Naqshbandiya tariqati Yusuf Hamadoniylar Fijduvoniylar va XIV asrga kelib Bahovuddin Naqshband nomi bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu ta'limot XV asrda nazariy va amaliy jihatdan yanada rivoj topib u saroy ahli, ko'p hollarda temuriyzodalar faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Amir Temurning o'zi ham mutasavvuf olimlarga katta hurmat bilan munosabatda bo'lib, tasavvufning naqshbandiya suluki targ'ibotchilaridan sayid Mir Kulolni (SHamsuddin Foxuriy, vafoti 1371 y.) o'ziga pir deb bilgan. SHuningdek, turli o'lkalardagi yirik mutasavvuf'larga ham hurmat ko'rsatgan. Uning hamadoniya tariqatiga asos solgan yirik mutasavvuf Sayid Hamadoniylar bilan uchrashib suhbatda bo'lganligi, 1398 yilda Turkistonning Yassi shahrida yirik mutasavvuf Ahmad Yassaviy qabrini ziyorat etganligi, uni ta'mirlatib, ustiga oliy bino qurishni buyurgani tarixiy manbalarda ko'rsatib o'tilgan.

«Tuzuklar»da: «... mashoyixlar, so'fiylar xudoni tanigan oriflardir. Ularning xizmatlarida bo'lib, suhbatlar qurdim va oxirat foydalarini oldim. Ulardan Tangri taoloning so'zlarini eshitib karomatlar ko'rdim», - deb yozadi Amir Temur.

XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyoda keng tarqalayotgan tasavvuf ta'limotining Sufi, Porso, CHarxiy, Maxdumi A'zam, Xoja Ahror kabi yirik vakillari naqshbandiya tariqatiga oid qator risolalar yaratish bilan birga, jamiyatning ma'naviy poklanishi va rivojlanishi yo'lida faol xizmat qildilar, taniqli arboblardan muloqotda bo'lib, ularga ta'sir o'tkazdilar. Bu jihatdan, ayniqsa, Xoja Ahror faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Navoiy, Jomiy, Qosimiy, Lutfiy, Bobur kabi shoirlar tasavvufni targ'ib qildilar.

Bu davrda tibbiyot ilmi ham o'zining yirik namoyondalariga ega edi. Samarqandga kelib ijod qilgan tabobat ilmining yirik vakillaridan Burhoniddin Nafis ibn Evaz hakim al—Xirmoniy, Sulton Ali tabib Xurosoniy, tabib Husayn Jarroh shular jumlasidandir.

XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyoda mantiq va falsafa fanlari bilan shug'ullangan yirik olimlar paydo bo'ldi. Bu fanlarning rivoji, asosan ikki yirik mutafakkir Saadiddin bin Umar Taftazoniy va Mir Sayid Jurjoniylar nomlari bilan bog'liqdir. Jurjoniylar va Taftazoniylardan tashqari, Samarqandda o'sha davrda Mavlono Abdujabbor Xorazmiy, Mavlono SHamsiddin Munshiy, Mavlono Abdulla Lison, Mavlono Badriddin Ahmad, Mavlono Nug'moniddin Xorazmiy, Xoja Afzal, Jalol hoqiy va boshqa olimlar yashab ijod etganlar. O'z davrining ilg'or ijtimoiy va axloqiy fikrlari badiiy adabiyotda, tasavvuf she'riyatida, nazm va nasrda, g'azal va ruboiylarda mufassal bayon qilina boshlandi. Navoiy, Jomiy, Lutfiy, Binoiy,

Qosimi Anvar va boshqalarning badiiy asarlari boy falsafiy va axloqiy mazmunga egadir.

Bu davrda axloq va ta'lim-tarbiya muammolariga bag'ishlangan maxsus risolalar paydo bo'ldiki, ularning orasida Xusayn Voiz Koshifiy va Jaloliddin Davoniylarning merosi alohida o'rin egallaydi.

Temur va Temuriy shahzodalar o'z davri tarixini yozib qoldirish, Movarounnaxr va Xurosonning mo'g'ullar zulmidan ozod etilishi tarixini o'rganish va yoritishga katta e'tibor berdilar. Nizomiddin SHomiy, Ali Yazdiy, Abdurazzoq Samarqandiy, hofizi Abru, Natanze, Fosih Xavofiy, Mo'yniddin Isfizoriy, Mirxond, Xondamir kabi tarixchilar temuriylar davri tarixini yozib qoldirdilarki, ular yozib qoldirgan asarlar hozirda biz uchun o'sha davr hodisalarini, madaniy yuksalishini o'rganishda, muhim manba bo'lib xizmat qilib kelmoqda².

Ilm fan va adabiyotning rivoji kitobat san'ati, yangi qo'lyozma asarlarni ko'chirib yozish, xattotlik, musavvirlik, lavha chizish, muravozlik kabi san'atlar taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir qildi. Nafis kitob va xattotlik XIV-XV asrlarda yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. hattot Mir Ali Tabriziy (1330-1402) nasta'liq xatini kashf qildi. Bu usul hirotida Sulton Ali Mashhadiy boshchiligida yuksak bosqichiga ko'tarildi va Abdurahmon Xorazmiy, Sulton Ali Xandon, Mir Ali Qilqalam, Halvoiy, Rafiqiy kabi hattotlar, musavvirlar yetishib chiqdi. Samarqand va Xirotda temuriylarning saroy kutubxonalari tashkil etildi. Bu kutubxonalar hunarmandchilik korxonasi hisoblangan, ularda qo'l yozma asarlarni to'plash va saqlash ishlari bajarilgan.

XIV-XV asrlar O'rta Osiyo xalqlarining musiqa san'ati taraqqiyotida ham yangi bosqich bo'ldi. Yangi kuy va qo'shiqlar, cholg'u asboblari va musiqa nazariyasiga doir asarlar yaratildi. Mahoratli sozandalar, bastakorlar va hofizlar yetishdi. Abduqodir Nayiy, Qulmuhammad SHayhiy, Husayn Udiy, SHohquli Fijjakiy, Ahmad Qonuniy, Yusuf Andijoniy kabilar shular jumlasidandir. Ulug'bek, Jomiy, Navoiy va Binoiylar musiqa ilmiga oid asarlar yozib yangi kuylar ijod qildilar. IX-XII asrlarda shakllangan 12 maqom bu davrda takomillashdi. SHuningdek, keng ommaga mo'ljallangan teatrlashgan tomoshalar - xalq sayillarida masxarabozlar, qo'g'irchoqbozlar, dorbozlar o'z san'atini namoyish qilgan.

Temur va temuriylar davri ma'naviy hayotida diniy falsafa katta o'rin tutadi. So'fiylik tariqatida Naqshbandiylik rivojlanib, barcha ijtimoiy-ma'naviy sohalarga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Bahovuddin Naqshbandiy bu tariqatni boyitib, balogardon martabasiga ega bo'lgan karomat sohibi edi. XV asrda Naqshbandiya tariqatining davomchisi Xoja Ubaydulloh Ahrordir. Samarqandga kelgan Xoja Ahror Valini

temuriylar o'zlariga pir deb biladi. Xoja Ahror Naqshbandiya Xojagon tariqatining yo'nalishini belgilagan va ijtimoiy faoliyatidan tashqari ijodkorlik ilmi bilan ham shug'ullanib bir nechta asarlar yozgan.

O'rta Osiyoda Temur va temuriylar davrida madaniyat rivojlandi va kamol topdi. XIV-XV asrlardagi Movarounnahr va Xurosondagi madaniy taraqqiyotining tamal tojini Buyuk sohibqiron Amir Temur qo'ygan edi.

Adabiyotlar

1. Karimov. I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi. Toshkent.: O'zbekiston, 2010 y.
2. Karimov. I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent.: O'zbekiston, 2011y
3. Xayrullaev M. O'zbekistonda ijtimoiy falsafiy fikrlar tarixidan.- Toshkent.: O'zbekiston, 1995 y.
4. Tulenov. J. G'afurov. Z. Mustaqillik va milliy tiklanish. Toshkent : "O'zbekiston", 1996y
5. . Abdullaev M va boshqalar/ Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug'at. Toshkent : Sharq, 1998y
6. Shermuhamedov.S, Ochildiyev. A. Madaniyat va sivilizatsiya. Quvasoy ,1999
7. Abdullaev M., Umarov E., Ochildiev A., Madaniyatshunoslik asoslari. - Toshkent.: Turon-iqbol, 2006 y.
8. Gulmetov E., Qobuljonova T., Ernazarov SH. Madaniyatshunoslik. Ma'ruza-lar matni. -Toshkent, 2000.
9. Xamidov A., Sotiboldiyev G' Madaniyatshunoslik o'quv-uslubiy majmua Namangan 2011y